28/09/2021

PF Daniel: Pictura bisericească exprimă credința comună a Bisericii prin fidelitate tradițională și libertate misionară

Pictorii nu trebuie să piardă din vedere faptul că limbajul celor văzute nu este decât un simbol al realității eterne nevăzute, de aceea «pogorăminte» prea mari sau originalități ostentative pot afecta practica tradițională și fidelitatea eclezială”, a subliniat Preafericitul Părinte Patriarh Daniel marți, în deschiderea Conferinței Naționale „Unitate dogmatică și specific național în pictura bisericească”.

Ediția a VIII-a a conferinței, care se desfășoară în perioada 28-29 septembrie în Aula Magna „Teoctist Patriarhul” a Palatului Patriarhiei, are tema: „Norme și îndrumări unitare în iconografie și restaurarea patrimoniului bisericesc”.

Conferința își propune să deschidă drum spre realizarea unui Îndrumător iconografic pentru pictorii bisericești și clerici și a unui Normativ pentru restaurarea patrimoniului bisericesc aflat în cult.

„Un Îndrumător iconografic actual, pentru a fi eficient, trebuie să ofere pictorilor posibilitatea de a înțelege mecanismul alcătuirii programelor iconografice, echilibrul între «canon» și «pogorământ», posibilitățile de adaptare la realitatea construită, în cele din urmă raportul normă – libertate de creație”, a transmis Părintele Patriarh.

Text integral:

Pictura bisericească exprimă credința comună a Bisericii Ortodoxe prin fidelitate tradițională și libertate misionară
Ne întrunim astăzi în Aula Magna „Teoctist Patriarhul” a Palatului Patriarhiei, pentru lucrările celei de-a VIII-a ediții a Conferinței Naționale Unitate dogmatică și specific național în pictura bisericească, organizată de Patriarhia Română, prin intermediul Sectorului Cultură și Patrimoniu Religios, Comisia de Pictură Bisericească, în parteneriat cu Secretariatul de Stat pentru Culte. Această Conferință se desfășoară anual, începând din anul 2012 și reunește ierarhi, preoți, specialiști aflați în evidențele Comisiei în diferite stadii profesionale, precum și alți specialiști consacrați în domeniile artei bisericești (pictori, restauratori, sculptori, vitraliști, arhitecți, istorici de artă etc.), cărora li se adaugă profesori și studenți din cadrul facultăților de profil și alte persoane interesate de artele bisericești, respectiv patrimoniul național eclezial.

Prezenta ediție își propune să răspundă dintr-o perspectivă interdisciplinară – istorică, teologică şi artistică – unor necesități resimțite în domeniul picturii și restaurării bisericești, respectiv să pună în discuție reguli practice și principii de bază necesare în domeniul artelor bisericești și al restaurării, care să facă posibilă îndeplinirea funcției liturgico-dogmatice a lăcașului de cult. Inițiativa se subsumează prevederilor regulamentare, potrivit cărora „Comisia de Pictură Bisericească inițiază norme şi propune măsuri privind respectarea şi promovarea artei bisericești bizantine tradiționale în Biserica Ortodoxă Română”[1]. Prin tematica aleasă în acest an – Norme și îndrumări unitare în iconografie și restaurarea patrimoniului bisericesc – Conferința se constituie într-un demers inaugural în direcția concretizării a două obiective imperios necesare, pe care Comisia de Pictură Bisericească caută să le materializeze cu ajutorul unor specialiști consacrați și anume alcătuirea unui Îndrumător iconografic pentru pictorii bisericești și pentru slujitorii sfintelor altare și realizarea unui Normativ pentru restaurarea patrimoniului bisericesc aflat în cult.

Conferința reprezintă un bun prilej pentru creionarea, prin lucrările științifice care vor fi prezentate, a unor teze prealabile necesare îndeplinirii celor două obiective

asumate, precum și pentru colectarea de sugestii și întrebări care să asigure racordarea la nevoile reale ale breslei a noului Îndrumător iconografic, prin completarea de către specialiștii prezenți la conferință a unui chestionar elaborat în acest scop.

Răspunzând unor nevoi reale din viața Bisericii noastre, Normativul de restaurare va urmări fixarea și implementarea unor principii de bază și a unor reguli practice, menite, pe de-o parte, să evite denaturarea aspectului original al ansamblului pictural, iar, pe de altă parte, să facă posibilă îndeplinirea funcției liturgico-dogmatice a ansamblului mural, evitând transformarea spaţiului liturgic comunitar într-un simplu ansamblu muzeal.

Icoana nu este produsul imaginației artistului, ci ea redă fidel forma văzută a arhetipului cu care se află în relație. Rolul iconarului constă în întipărirea, cu ajutorul meșteșugului artistic, sub călăuzirea harului, a formei văzute și a numelui prototipului în materia icoanei, prin care ipostasul sfânt se face văzut și prezent, după cum ne învaţă Sfântul Nichifor Mărturisitorul[2]. De aceea, în momentul în care forma întipărită a prototipului se şterge, icoana își pierde sfințenia și nu mai poate fi închinată sau venerată, rămânând, aşa cum spune Sfântul Teodor Studitul, doar „materie neînchinată, ca una ce nu are nimic comun cu asemănarea”[3].

Principiile restaurării științifice, subsumate preocupării esențiale de a prezerva opera de artă în forma sa originală, nu pot fi aplicate într-un mod nediscriminatoriu sau absolut în cazul patrimoniului bisericesc aflat în uzul cultic al unei sinaxe liturgice vii, care se află în relaţie spirituală cu sfinţii pictaţi în icoane. În același timp, însă, trebuie să se evite arbitrariul unor inițiative individuale care, prin integrare cromatică excesivă, denaturează opera în sine.

În ceea ce privește Îndrumătorul iconografic, se cuvine să subliniem faptul că lucrările de referință în domeniu, deja existente, deși cuprind soluții și variante foarte utile, se dovedesc a fi totuși insuficiente, din moment ce practica picturii ridică mereu probleme noi, deoarece o arhitectură bisericească tot mai inovatoare pune adesea pictorii în situația dificilă de a găsi soluții pentru cazuri fără precedent în tradiție. De aceea, un Îndrumător iconografic actual, pentru a fi eficient, trebuie să ofere pictorilor posibilitatea de a înțelege mecanismul alcătuirii programelor iconografice, echilibrul între „canon” și „pogorământ”, posibilitățile de adaptare la realitatea construită, în cele din urmă raportul normă – libertate de creație.

Așadar, punctul de plecare al Îndrumătorului iconografic trebuie să fie enunțarea principiilor generale de organizare a iconografiei în tradiția bizantină, care se desprind din înțelegerea duhovnicească a spațiului eclezial și a fiecărui

compartiment în parte. Pentru această înțelegere recurgem atât la scrierile mistagogice patristice, cât și la analiza bogatei tradiții iconografice ortodoxe.

Unul dintre aceste principii fundamentale vizează profunda unitate a toate câte sunt în biserică: spațiu și timp liturgic, cuvânt și imagine, tipic liturgic și viață duhovnicească liturgică. Pictura nu poate fi gândită decât în comuniune cu toate acestea, motiv pentru care dialogul pictor – arhitect – preot trebuie să fie permanent. Această înțelegere îi poate da pictorului posibilitatea de a adăuga, peste norma fixă, tipiconală, impusă de tradiție, multe nuanțe și detalii, rezultate din anumite selecții de scene sau personaje, conexiuni spirituale, accente complementare în unele scene, inscripții (versete biblice sau texte liturgice scurte), toate menite să particularizeze ansamblul de pictură murală și să îl adapteze la câteva exigențe importante: specificul arhitecturii, hram, funcția lăcașului de cult (biserică de parohie, biserică de mănăstire, catedrală, paraclis sau capelă într-o instituție – spital, armată, școală etc.), funcția spaţiului sau a încăperii (altar, naos, pronaos, pridvor, criptă, osuar etc.).

Cuprinsul Îndrumătorului iconografic trebuie să expună repartiția iconografiei în mod explicativ, adică punând în evidență motivele pentru care o scenă sau alta se pot plasa în anumite locuri sau în anumite contexte și nu în altele. Din acest mod de expunere va putea reieși frumusețea, înțelepciunea și autoritatea tradiției bizantine și, în același timp, se vor evita unele greșeli care tind să se răspândească în pictura actuală. Totodată, expunerea explicativă poate sugera variante iconografice posibile, față de variantele tradiționale, pentru a evita standardizarea repetitivă sau sărăcirea iconografică. Este nevoie în același timp de creativitate și de fidelitate eclesială, deoarece pictura este veșmântul liturgic al credinței eclesiale comune, asumată de fiecare credincios personal în stare de comuniune cu toată Biserica.

Înțelegerea logicii programului iconografic îl poate ajuta pe pictor să formuleze un mesaj în imagini, deoarece orice ansamblu de pictură este purtătorul unui mesaj, al unui sens unitar al picturii, sinteză a înțelesurilor particulare ale scenelor și combinațiilor de scene. Pictorii nu trebuie să piardă din vedere faptul că limbajul celor văzute nu este decât un simbol al realității eterne nevăzute, de aceea „pogoră minte” prea mari sau originalități ostentative pot afecta practica tradițională și fidelitatea eclezială.

Bazat pe o bună selecție de exemple elocvente de pictură bizantină, balcanică și românească, viitorul Îndrumător iconografic își propune să fie cu adevărat un instrument de lucru eficient, utilizabil atât pe șantier, cât și în bibliotecă. Pentru aceasta este necesar ca acesta să conțină și o serie de anexe oferind informații de

detaliu, precum și un repertoriu de imagini, ilustrând textul, imagini alese dintre cele mai reprezentative din tradiția ortodoxă. Altă anexă ar putea cuprinde liste de titluri și inscripții care se pot nota la unele scene sau personaje, având în vedere că în pictura medievală există mai multe variante. Și aceste inscripții pot fi alese astfel încât să orienteze sensul reprezentării sau să sugereze anumite nuanțe de interpretare, necesare pentru construirea mesajului de ansamblu. De asemenea, este necesară o bibliografie esențială, sumară, pentru ansamblurile de pictură citate, pentru ca pictorii să poată regăsi, dacă doresc, mai multe informații ori reproduceri de imagini.

Mai târziu, acest Îndrumător iconografic ar trebui să fie urmat și întregit de un Lexicon iconografic care să completeze informațiile despre fiecare scenă/sfânt în parte, într-un mod mai eficient și mai detaliat decât o fac Erminiile de pictură cunoscute în prezent.

Deschidem astăzi a VIII-a ediție a Conferinței Naționale Unitate dogmatică și specific național în pictura bisericească, eveniment inaugurat în anul 2012 și care se bucură în continuare de popularitate, fapt ce ilustrează cât de importantă este consultarea reciprocă și comuniunea specialiștilor din diferite medii ale artei bisericești și cât de relevantă este întâlnirea lor într-un cadru organizat. Felicităm pe organizatori și binecuvântăm pe toți participanții, cu speranţa că și această ediție a Conferinței Naționale de pictură bisericească va constitui un prilej de intensificare a misiunii Bisericii Ortodoxe Române privind conservarea şi punerea în valoare a patrimoniului său cultural, care trebuie păstrat, îmbogăţit şi evidenţiat în permanență, cu talent și efort, cu multă responsabilitate și cu bucuria realizării comuniunii între generații.

† DANIEL
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

NOTE

[1] Cf. Regulamentul pentru organizarea și funcționarea Comisiei de Pictură Bisericească, cap. I, art. 2, b-e, p. 5.

[2] Cf. Sfântul Nichifor Mărturisitorul, Antirrheticul I împotriva lui Mamona, 30, în: Nicephore, Discours contre les iconoclastes, traducere în limba franceză, prezentare şi note de Marie-José Mondzain-Baudinet, Ed. Klincksieck, Paris, 1989, p. 111.

[3] Sfântul Teodor Studitul, În apărarea sfintelor icoane. Dosarul unei rezistențe teologice, studiu introductiv și traducere de diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu,

2017, p. 323.

Foto credit: Basilica.ro / Mircea Florescu

basilica.ro